

Brak dostępu do Internetu jako wskaźnik wykluczenia społecznego

WPROWADZENIE

Kierunek przekształceń współczesnych społeczeństw rozwiniętych jest silnie zdeterminowany technologicznie. Technologie, z sieciami komputerowymi na czele, wkraczają w coraz to nowe dziedziny życia niosąc w sobie potencjalne możliwości zmian. Dokonujące się przeobrażenia mają wymiar ilościowy i jakościowy. Wymiar ilościowy łatwo uchwycić. W ostatnich latach obserwujemy stały rozwój i upowszechnienie komputerów osobistych oraz dostępu do Internetu. Komputer w połączeniu z siecią staje się narzędziem pracy, nauki, rozrywki, źródłem informacji, płaszczyzną kontaktów społecznych i wymiany handlowej. W sieci spędzamy coraz więcej czasu – średnio 15 godz. [*Korzystanie z komputerów...*, s. 6] i coraz trudniej wyobrazić nam sobie nasze życie bez dostępu do Internetu. W wymiarze jakościowym powstają jednak problemy:

1. Poza dostępem do sieci pozostaje ciągle znaczna część społeczeństwa (w Polsce blisko 40%). Czy więc Internet staje się nowym źródłem wykluczenia?
2. Czy osoby, które mają dostęp do Internetu mogą dzięki wykorzystaniu sieci zwiększać swoje szanse życiowe i jednocześnie zmniejszać poczucie alienacji?

Celem niniejszego artykułu jest próba odpowiedzi na te pytania. Opisane treści przedstawiają dwie osie podziału, wpływające z możliwości korzystania z komputerów i Internetu: horyzontalną, czyli zróżnicowanie regionalne, oraz wertykalną – opartą na cechach struktury społecznej. Punkt wyjścia stanowi zdefiniowanie podstawowych pojęć oraz teoretyczne rozważania na temat związku braku dostępu do sieci (wykluczenia cyfrowego) z wykluczeniem społecznym. W części właściwej omówione zostaną problemy zróżnicowania cyfrowego w Polsce, w kontekście zróżnicowania w krajach UE, zróżnicowania wynikającego z układu województw oraz cech strukturalnych Polaków. Ostatnia część zostanie poświęcona na podsumowanie i wnioski.

WYKLUCZENIE SPOŁECZNE, PODZIAŁ CYFROWY, WYKLUCZENIE CYFROWE

„Wykluczenie społeczne odnosi się do sytuacji, w której jednostki zostają pozbawione możliwości pełnego uczestnictwa w społeczeństwie” [Giddens, 2006, s. 346, 738]. Jest efektem różnego rodzaju upośledzeń społecznych, które prowadzą do wykluczenia ekonomicznego (zarówno w sferze produkcji – zatrudnienia i udziału w rynku pracy, jak i konsumpcji), politycznego (ograniczenie czynnego uczestnictwa w życiu politycznym) i społecznego (słaby udział w życiu społeczności lokalnej, ograniczone sieci relacji społecznych). Zjawisko to traktowane jest zwykle jako proces, który prowadzi do stopniowej utraty łączności ze społeczeństwem, a w przypadkach skrajnych do jej całkowitego zerwania. Wykluczenie jest zjawiskiem wielowymiarowym i długoterminowym. Jak wskazuje A. Giza-Poleszczuk dotyczy ono „kategorii, grup, statusów społecznych, a nie przypadkowych jednostek” [cyt. za: Jendra, (http)]. Czynniki, które wpływają na zagrożenie wykluczeniem społecznym, to przede wszystkim: wysokość dochodu, poziom wykształcenia, zamieszkiwanie na terenach wiejskich, niepełnosprawność, bezdomność, długotrwałe bezrobocie. Alienacją zagrożone są zwłaszcza osoby starsze, niepełnosprawne, kobiety, mieszkańcy wsi.

A. Giza-Poleszczuk zaznacza, że „wykluczenie społeczne jest procesem, w którym sprzęgają się kolejne czynniki” [cyt. za: Jendra, (http)]. W ostatniej dekadzie w Polsce czynnikiem, który „sprzęgł się”, „nałożył się” na mapę zwyczajowych już sfer wykluczenia społecznego jest wykluczenie cyfrowe. Przyjmuje się, że Internet nie stanowi zupełnie nowej jakości, a raczej modyfikuje istniejące już procesy [Batorski, 2005, s. 108–109]. Mógłby stać się doskonałym narzędziem wyrównywania szans, ale pod warunkiem, że byłby wykorzystywany przez osoby szczególnie zagrożone. Z drugiej strony sam może przyczynić się do utrwalania starych i powstawania nowych nierówności.

Na wstępie należy także wprowadzić rozróżnienie pomiędzy pojęciami „wykluczenie cyfrowe” i „cyfrowy podział”. Nierówny dostęp do Internetu w połączeniu z umiejętnościami użytkownika sieci zamyka się w pojęciu „cyfrowy podział” (*digital divide*), który określany jest jako „nierówności w dostępie do Internetu, intensywności jego wykorzystania, wiedzy o sposobach szukania informacji, jakości połączenia i wsparcia społecznego, pomagającego w korzystaniu z Internetu, a także nierówności w zdolności do oceny jakości i różnorodności wykorzystania sieci” [cyt. za: Batorski, (http)]. Wymieniane w literaturze wymiary cyfrowego podziału (dostęp do środków technicznych, autonomia ich użycia, sposób wykorzystania sieci, wsparcie społeczne, kompetencje techniczne i umiejętności) mogą prowadzić do powstania nierówności. Społeczną konsekwencją wpływającą z cyfrowych nierówności jest cyfrowe wykluczenie [Batorski, (http), s. 2–4].

W pierwszych latach dyskusji nad związkiem pomiędzy dostępem do Internetu i problemami wykluczenia społecznego wyłoniły się dwa przeciwstawne nurty. Pierwszy z nich lansował przekonanie, że dostęp do sieci spowoduje po-

przez łatwy transfer informacji i wiedzy polepszenie szans życiowych i awans społeczny, czyli doprowadzi do zmniejszenia nierówności społecznych. Drugi natomiast zwracał uwagę na to, iż Internet przyczyni się do dalszego pogłębiania się istniejących już w społeczeństwie różnic. Z nowych możliwości skorzystają bowiem w pierwszej kolejności przede wszystkim osoby, które dzięki zasobom finansowym będą miały łatwiejszy dostęp do łącza, a dzięki wiedzy i umiejętnościom będą potrafiły wykorzystać bogactwo sieci. Te skrajne stanowiska prezentują opinie wczesnego etapu wdrażania nowej technologii, kiedy wiedza na temat jej powiązań z innymi dziedzinami życia społecznego nie była jeszcze zbyt duża [Batorski, 2005, s. 108]. Obecnie nurty te możemy traktować jako dychotomiczny model, gdzie pomiędzy dwoma skrajnymi podejściami plasuje się cały wachlarz funkcjonujących dziś na temat Internetu opinii. Z jednej strony media [Jendra, (http)], dokumenty rządowe [*Strategia rozwoju...*, (http)], akcje społeczne [Hübner, Cimoszewicz..., (http); *Laptop z dostępem...*, (http)] wskazują na pozytywne konsekwencje dostępu do Internetu. Z drugiej strony coraz częściej słyszy się o skutkach negatywnych, tj. sieciorholizm, pogorszenie kontaktów międzyludzkich, bierność w spędzaniu czasu wolnego, łatwy dostęp do pornografii itp.

A. Jeran wskazuje, że obecnie funkcjonują trzy główne błędy myślenia o wykluczeniu cyfrowym [Jeran, (http), s. 2–3]:

1. Wykluczenie społeczne wynika z braku dostępu do Internetu (jest kwestią infrastruktury).
2. Wykluczenie cyfrowe, to wykluczenie z rzeczywistości cyfrowej.
3. Wykluczenie cyfrowe dotyczy osób starszych.

Według autorki korzystanie z Internetu jest raczej kwestią motywacji i woli, a nie kosztów i infrastruktury. Należy zmienić mentalność, aby sieć była postrzegana nie tylko jako miejsce rozrywki, ale przede wszystkim przestrzeń gospodarcza – wymiany handlowej, oferowania, poszukiwania i wykonywania pracy [por. Kreitz, (http)]. Aby cel ten osiągnąć należy podnosić kompetencje obsługi programów komputerowych i umiejętności korzystania z Internetu. Działania te muszą dotyczyć wszystkich Polaków.

Choć wnioski te nie są pozbawione słuszności, to jednak nie należy bagatelizować problemu dostępności Internetu. W gospodarstwach domowych, w których nie ma komputerów, wśród najczęstszych przyczyn ich braku wymieniane są: brak potrzeby korzystania (56%), brak umiejętności (34%), ale także brak sprzętu (34%) i zbyt duże koszty dostępu (27%). Również w gospodarstwach wyposażonych w komputer jako powód braku dostępu do Internetu podawane są zbyt duże koszty dostępu (50%). Niepokojącym faktem jest natomiast to, że w 50% gospodarstw domowych, w których nie ma dostępu do sieci nie jest odczuwana potrzeba posiadania Internetu. Prawdopodobnie osoby, które nie korzystają z dostępu do sieci nie wiedzą do czego mogłyby ją wykorzystać, nie posiadają odpowiedniej wiedzy ani umiejętności [Batorski, 2009, s. 287].

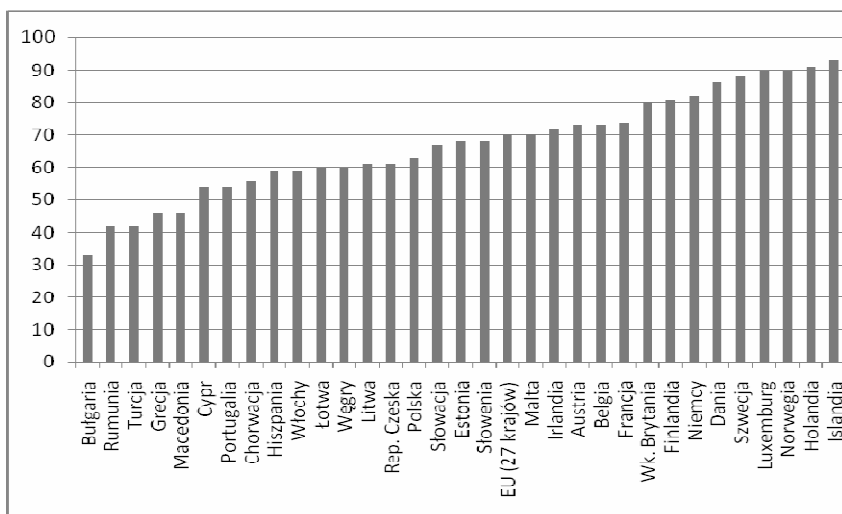
CYFROWY PODZIAŁ W POLSCE

Nierówności w korzystaniu z Internetu można rozpatrywać na trzech poziomach:

1. W ujęciu globalnym – pomiędzy państwami i całymi regionami świata.
2. Pomiędzy regionami (miasto – wieś, centrum – peryferie).
3. Pomiędzy różnymi grupami osób (kobiety – mężczyźni, młodzi – starzy).

POZIOM GLOBALNY

Pisząc o zróżnicowaniu dostępu do sieci internetowej warto przedstawić sytuację Polski w szerszym kontekście. Najbliższą perspektywę terytorialną tworzą dla naszego kraju inne państwa UE. Warto tu przypomnieć, że dostrzegając powiązania między wykluczeniem społecznym a dostępem do nowych technologii informacyjno-komunikacyjnych Parlament Europejski podjął decyzję o ogłoszeniu roku 2010 Europejskim Rokiem Walki z Ubóstwem i Wykluczeniem Społecznym. W dokumencie inicjującym wskazano, że pobudzenie polityki aktywnej integracji społecznej jest sposobem zapobiegania ubóstwu i wykluczeniu społecznemu (pkt 21). Jako jedną z dobrych praktyk zalecanych w tym zakresie zaproponowano podnoszenie umiejętności (poprzez szkolenia) w posługiwaniu się technologiami informacyjno-komunikacyjnymi oraz promowanie równego do nich dostępu [*Decyzja Parlamentu Europejskiego...*, ([http](#))].

Rysunek 1. Procent gospodarstw domowych, które miały dostęp do Internetu w 2010 r. (dane w %)

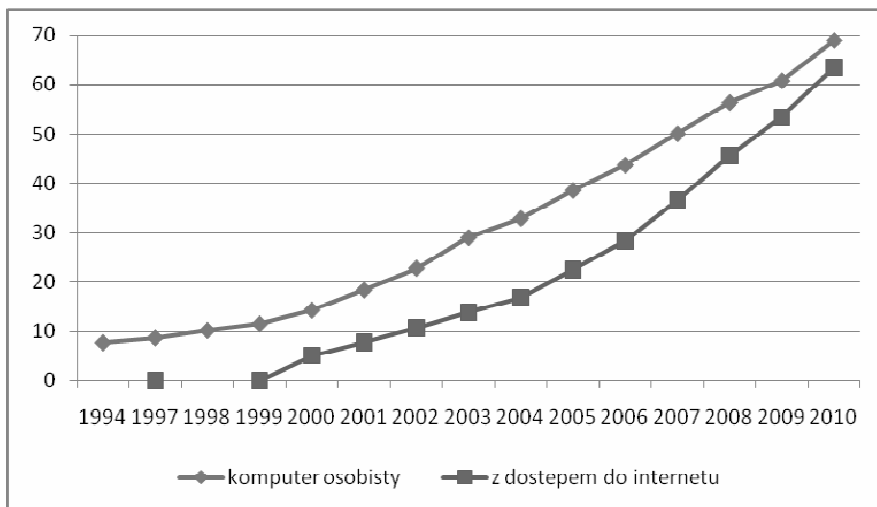
Zróznicowany dostęp do Internetu w krajach UE jest przedmiotem licznych analiz. Opublikowane przez Eurostat opracowanie *Combating poverty and social exclusion: A statistical portrait of the European Union 2010* wskazało na liczne wymiary źródeł nierówności wśród krajów członkowskich. Szczególną uwagę zwrócono na zagrożenia związane z nierównym dostępem do Internetu, gdyż, jak podkreślili autorzy, rosnące znaczenie tego medium w życiu towarzyskim, zawodowym i społecznym przyczynia się do tego, że brak dostępu lub umiejętności korzystania z technologii informacyjnej może stać się dodatkowym elementem pogłębiającym wykluczenie społeczne grup znajdujących się już w trudnej sytuacji [*Europa 2010...*, (http)]. Do grup tych zaliczono osoby powyżej 65. roku życia, z najniższym poziomem wykształcenia, o niskich dochodach, mieszkające na słabiej zaludnionych terenach.

Możliwość dostępu do sieci jest czynnikiem wprowadzającym regionalny podział kontynentu. Najniższy odsetek gospodarstw domowych posiadających dostęp do Internetu obejmuje cały obszar południowej Europy, podczas gdy na północy i północnym zachodzie dostęp ten jest faktycznie powszechny. Polska ze wskaźnikiem 63% plasuje się poniżej średniej europejskiej (70%). Sytuacja w naszym kraju pozostawia wiele do życzenia. Z raportu opublikowanego przez Global Information Technology wynika, że w rankingu uwzględniającym potencjał internetowy (Networked Readiness Index¹) Polska uplasowała się na 69. miejscu (wśród przebadanych 134 krajów świata). Nasz kraj znalazł się nie tylko za zaawansowanymi technologicznie krajami bałtyckimi, ale także za Słowacją, Węgrami i Czechami, a nawet za Bułgarią, Ukrainą i Rumunią. Z raportu wynika, że pozycja Polski wśród krajów regionu może się jeszcze pogorszyć [*Polska internetową pustynią*, (http)].

POZIOM LOKALNY

Pomimo zajmowania odległych miejsc w rankingach należy zauważyć, że w Polsce obserwuje się stały przyrost odsetka gospodarstw domowych wyposażonych w komputer osobisty oraz dostęp do Internetu. Dynamikę procesu nabywania tych urządzeń prezentuje rysunek 2. Z danych wynika, że w 2000 r. jedynie co dziesiąte gospodarstwo domowe w Polsce wyposażone było w komputer osobisty, a co dwudzieste miało dostęp do Internetu. W przeciągu ostatniej dekady sytuacja ta uległa zasadniczej zmianie. Intensywny przyrost gospodarstw domowych wyposażonych w komputer nastąpił już po 2000 r., a w Internet po 2005 r. Dane za 2010 r. wskazują, że blisko 70% gospodarstw domowych w Polsce wyposażonych jest w komputer, a 63% ma dostęp do Internetu; 97% przedsiębiorstw korzysta z komputerów, a 96% ma dostęp do Internetu [*Spółeczeństwo informacyjne...*, 2010, s. 18, 21, 76, 82].

¹ Wskaźnik potencjału internetowego uwzględnia 68 czynników. Najważniejsze to dostępność szerokopasmowego Internetu w domach, liczba spraw urzędowych, jakie można załatwić w sieci, wykorzystanie Internetu w edukacji, stan infrastruktury i przepisy regulujące rynek.

Rysunek 2. Wyposażenie gospodarstw domowych w Polsce w komputer i dostęp do Internetu w latach 1994–2010 (dane w %)

Źródło: Budżet gospodarstw domowych (1994–2009), GUS.

Sytuacja w Polsce jest analogiczna do tej, która ma miejsce w UE. Również na terenie naszego kraju występuje silne zróżnicowanie w dostępie do Internetu.

Tabela 1. Zróżnicowanie w wyposażeniu gospodarstw domowych w komputery i dostęp do Internetu w zestawieniu z potencjalnymi cechami wykluczenia społecznego według województw

	komputer osobisty	z dostępem do Internetu	wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym (%)	mediana dochodu	stopa bezrobocia	umiejętność obsługi komputera*
1	2	3	4	5	6	7
ogółem	60,8	53,4	17	100	12,3	55,5
dolnośląskie	59,8	53,6	15	106	13	57,1
kujawsko-pomorskie	63,4	53,7	17	89	16,6	53
lubelskie	56,7	46	28	82	13	53,9
lubuskie	62,3	55,9	18	93	15,6	53,6
łódzkie	55,4	47	18	93	12,1	54,6
małopolskie	63,3	57,4	15	98	10,4	56,6
mazowieckie	63,8	56,5	12	126	9,4	61,1
opolskie	60,6	52,5	14	104	13,1	56,9
podkarpackie	59,4	50,4	26	81	15,8	52,1
podlaskie	59,6	51,5	18	89	13,2	54,7

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>
pomorskie	63,8	58	17	107	12,2	61,5
śląskie	61,8	57,6	13	105	9,9	55,9
świętokrzyskie	55,8	43,3	24	84	14,7	52,4
warmińsko- -mazurskie	58,1	48,8	21	84	20	51,1
wielkopolskie	60,1	51	16	95	9,2	55,8
zachodnio- pomorskie	60,4	55,3	16	107	17,4	56,9

* Patrz przypis 1 oraz *Budżet gospodarstw...; Ludność...; Bezrobotni...*; Batorski, 2009, s. 304.

W Polsce wskazuje się na oddzielenie się tzw. ściany wschodniej, którą tworzą województwa: podkarpackie, lubelskie, podlaskie, warmińsko-mazurskie. Na obszarze tych województw najniższy odsetek gospodarstw domowych wyposażonych jest w komputer i dostęp do Internetu. Występują tu również najniższe umiejętności obsługi komputera. Podział ten odnalazł trafne określenie w tytule artykułu umieszczonego w „Gazecie Wyborczej” „Polska A – w Internecie, Polska B – tylko w Realu” [Uhlig, (<http>); por. Bliźniuk, (<http>), s. 6–8].

Należy także zwrócić uwagę, że podział powstały na podstawie zróżnicowania cyfrowego pokrywa się z tradycyjnymi podziałami świadczącymi o wykluczeniu społecznym tego regionu. Na obszarze wschodnich województw notuje się przekraczający średnią wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym, dochód znacznie poniżej mediany, wyższy wskaźnik stopy bezrobocia. Obrazuje to sytuację, na którą wskazała A. Giza-Poleszczuk, czyli „sprzęgania się” kolejnych czynników prowadzących do wykluczenia społecznego. Można więc powiedzieć, że w układzie regionalnym wykluczenie cyfrowe w znacznej mierze nakłada się na wykluczenie społeczne.

POZIOM JEDNOSTEK

Wyniki „Diagnozy Społecznej 2009” wskazują, że zjawisko cyfrowego podziału, dotyczące różnic w dostępie i korzystaniu z komputerów i Internetu, występuje pomiędzy osobami o różnym statusie społeczno-ekonomicznym (wykształceniu, dochodach, zawodzie), pomiędzy osobami na różnych etapach życia, mężczyznami i kobietami. Na podstawie porównań wyników badań na przestrzeni lat 2003–2009 można wydzielić następujące grupy zagrożone wykluczeniem cyfrowym [Batorski, 2009, s. 298]:

- osoby, które nie posiadają komputera osobistego i dostępu do Internetu to głównie mieszkańcy wsi i miast poniżej 100 tys. mieszkańców, mieszkający w województwach ściany wschodniej, tworzący jedno- lub dwuosobowe

(małżeństwa bez dzieci) gospodarstwa domowe, w których dochód na jednostkę plasuje się w pierwszym kwartylu;

- osoby uprzywilejowane w sieci to przede wszystkim osoby młode (16–24 lata), z wykształceniem wyższym, przedsiębiorcy, i ci, których dochód mieści się powyżej trzeciego kwartyla;
- osoby zagrożone wykluczeniem to mieszkańcy wsi, posiadający wykształcenie podstawowe lub zawodowe, znajdujące się w wieku niemobilnym (pow. 45. roku życia; przy czym w szczególności zagrożenie dotyczy osób powyżej 60. roku życia). Do grupy tej można również włączyć emerytów i rencistów, bezrobotnych i biernych zawodowo, choć w przeciągu opisywanego okresu sytuacja tych grup uległa nieznacznej poprawie.

Zaprezentowane tu wyliczenie jest o tyle ważne, że osoby z grup, w których użytkowników jest proporcjonalnie mniej, mają również mniejsze umiejętności w korzystaniu z komputera i Internetu² (patrz tab. 1, ostatnia kolumna).

SAM INTERNET TO NIE WSZYSTKO

Obok samego dostępu do Internetu znaczenia zaczynają nabierać różnice w rodzaju dostępu (rodzaj łącza, posiadanie komputera w domu) oraz umiejętności korzystania z sieci. W *Strategii rozwoju społeczeństwa informacyjnego w Polsce na lata 2007–2013*, w oparciu o źródła i poziom motywacji do korzystania z Internetu, zaprezentowano następujący podział użytkowników sieci [*Strategia...*, ([http](#)), s. 8–9]:

- a. użytkownicy profesjonalni, dla których Internet jest przede wszystkim narzędziem pracy;
- b. entuzjaści informatyki, śledzący na bieżąco nowinki ICT, dbający o dostęp do najnowszych narzędzi internetowych i wykorzystujący je dla rozrywki, uławiania życia, samokształcenia itp.;
- c. młodzież szkolna, której motywacje powinny być kształtowane w procesie edukacyjnym;
- d. osoby zainteresowane głównie treściami rozrywkowymi, szczególnie multimedialnymi, pod warunkiem zapewnienia co najmniej wysokiej jakości usług;
- e. osoby, które zdobyły co najmniej podstawowe umiejętności informatyczne (przeważnie młode i w średnim wieku), chętnie korzystające z usług podnoszących komfort życia;

² Umiejętność obsługi komputera w diagnozie społecznej liczona była na podstawie średniego procentu umiejętności spośród dziewięciu wymienionych czynności: kopiowanie lub przenoszenie pliku lub folderu; używanie polecenia kopiowania, wycinania i wklejania; wykorzystanie podstawowych funkcji matematycznych w arkuszu kalkulacyjnym; tworzenie elektronicznej prezentacji; instalowanie nowych urządzeń; przesyłanie e-maila z załącznikami; używanie wyszukiwarki internetowej; tworzenie strony internetowej; pisanie programu komputerowego z użyciem języka programowania.

f. osoby nieposiadające obycia informatycznego (przeważnie w średnim wieku i starsze), które nie interesują się technikami elektronicznymi lub nie korzystają z Internetu ze względu na trudności z obsługą sprzętu, obawiające się utraty prywatności, kradzieży itp.

Sam sposób korzystania z Internetu wprowadza więc dodatkowe źródło różnicowania społeczeństwa. Co więcej, wykluczeniem cyfrowym zagrożone są osoby, które korzystają z Internetu. Są to ci, którzy wykorzystują sieć wyłącznie dla rozrywki. Jako ciekawostkę Batorski przytacza fakt, że najczęstszym zastosowaniem komputerów dla osób o niskim wykształceniu, bezrobotnych i biernych zawodowo oraz rolników jest właśnie rozrywka [Batorski, (<http>), s. 20].

Sprawdza się więc pesymistyczna wizja, która głosi, że osoby, które posiadają większe umiejętności mogą dodatkowo zwiększać swoje szanse (netokracja), natomiast ci, których sytuacja jest gorsza wykorzystują sieć w sposób, który nie przynosi im wymiernych korzyści [Bard i in., 2006; Zarycki, 2006, s. 339–342]. Problem ten trafnie zobrazował U. Eco, który wskazując na nowe formy stratyfikacji społecznej, powstającej w społeczeństwie informacyjnym, napisał: „Według najbardziej pesymistycznych przewidywań ukształtuje się społeczeństwo podzielone na trzy klasy: na najniższym poziomie klasa proletariatusy niemających dostępu do komputerów (a tym samym do książek) i uzależnionych całkowicie od przekazu audiowizualnego, czyli telewizji; na poziomie średnim drobnomieszczactwo, które umie korzystać z komputera biernie (typowym przykładem jest urzędnik linii lotniczych sprawdzając na komputerze rozkład lotów i listy rezerwacji); wreszcie „nomenklatura” (w sowieckim znaczeniu), kto wie, jak wykorzystać komputer do wykorzystywania analiz, jak funkcjonują programy, jak odróżnić informacje wartościowe od takich, co niczego nie wnoszą” [Eco, 2002, 539–540]. Podobną koncepcję stratyfikacji przedstawił R. Tadeusiewicz, który wyróżnił proletariat, cogitariat oraz digitariat³ [Tadeusiewicz, 2002, s. 285].

IMPLIKACJE

Prezentując wyniki „Diagnozy Społecznej 2003” Batorski pisał: „Internet nie jest cudownym narzędziem, i sam fakt korzystania z niego nie powoduje jeszcze, że sytuacja jednostki jest dużo lepsza, niż byłaby bez dostępu do sieci. Ważny jest sposób korzystania, czyli to, co dana osoba w sieci robi i do jakich celów ją wykorzystuje. Dlatego też, aby móc w pełni ocenić efekty korzystania z Internetu dla użytkowników, należy badać również motywacje i sposób korzystania”

³ Proletariat jest pozbawiony dostępu do komputera i Internetu oraz jest wykluczony z pełnoprawnego udziału w społeczeństwie. Cogitariat z kolei tworzą jednostki, które posiadają dostęp do komputera oraz Internetu, ale korzystają z niego w sposób bierny. Najwyższą pozycję w piramidzie stratyfikacji zajmuje digitariat, czyli jednostki, które nie tylko mają dostęp do nowoczesnych technologii informacyjnych, ale także kreują informację, przetwarzają i wytwarzają dane w cyberprzestrzeni.

[Batorski, 2005, s. 113]. Po kolejnych edycjach tego panelu badań zauważył jednak wyraźny związek pomiędzy korzystaniem z komputerów i Internetu z innymi dziedzinami życia, np. ze znacznie lepszym radzeniem sobie na rynku pracy (aktywizacja zawodowa, utrzymanie pracy, awans, podejmowanie pracy lepiej płatnej) oraz z szybszym wzrostem dochodów [Batorski, (http), s. 8–10]. Wykazał również, że internauci, w porównaniu z osobami, które nie korzystają z sieci, mają więcej przyjaciół, rzadziej czują się osamotnione, wykazują większe zaufanie do innych ludzi, angażują się na rzecz społeczności lokalnych, chętniej stają się członkami organizacji i stowarzyszeń, bardziej aktywnie spędzają czas wolny. Cechuje ich również wysoki poziom zadowolenia ze wszystkich dziedzin życia [Batorski, 2009, s. 301–303]. Tym samym stwierdził, że pogłębiające się różnice w sytuacji życiowej osób korzystających z Internetu i tych, którzy z niego nie korzystają, uprawomocniają stwierdzenie, że nowe technologie w Polsce doprowadzają nie tylko do podziałów cyfrowych, co do cyfrowego wykluczenia.

WNIOSKI

Brak dostępu do Internetu, podbudowany przeświadczeniem, że dostęp do sieci nie jest potrzebny, stanowi podstawowy element podziału cyfrowego. Im więcej osób w poszczególnych grupach, czy kategoriach społecznych, powiela tego typu przekonanie, tym w większym stopniu te grupy, czy kategorie, narażone są na wykluczenie cyfrowe, tym bardziej że zależność pomiędzy skalą dostępności do sieci a umiejętnościami jej wykorzystania została udowodniona.

Przedstawione w tabeli 1 dane dowodzą, że w Polsce następuje „sprzężenie” czynników świadczących o wykluczeniu cyfrowym z tradycyjnymi czynnikami wykluczenia społecznego. Prowadzi to do pogłębiania się różnic pomiędzy regionami kraju, a w szczególności wydzielenia się tzw. ściany wschodniej, gdzie sprzężenie to jest ewidentne. Zależność ta widoczna jest również wśród osób starszych, słabiej wykształconych, mieszkających w małych i średnich miastach oraz na wsi. Można więc uznać, że sam brak dostępu do sieci w sposób pośredni wpływa na zjawisko wykluczenia społecznego. Zjawisko cyfrowego podziału w Polsce jest niesłychanie głębokie i nie obserwuje się zmniejszania różnic pomiędzy różnymi grupami, czy regionami kraju.

W kontekście wyników „Diagnozy Społecznej 2009” można przyjąć, że internauci wykazują wyższy poziom kapitału społecznego, niż osoby, które z sieci nie korzystają. Należy jednak pamiętać, że sam dostęp do Internetu nie zabezpiecza przed wykluczeniem. Ważne jest bowiem to, czy użytkownik posiada umiejętności takiego wykorzystania zasobów sieci, by uzyskać wymierne korzyści. Dla tych, którzy takowych umiejętności nie posiadają, sam dostęp do sieci staje się kolejną płaszczyzną zróżnicowania społecznego.

LITERATURA

- Bard A., Söderqvist J., 2006, *Netokracja. Nowa elita władzy i życie po kapitalizmie*, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne.
- Batorski D., 2005, *Internet a nierówności społeczne*, „Studia Socjologiczne”, nr 2 (177), s. 107–131.
- Batorski D., 2009, *Korzystanie z technologii informacyjno-komunikacyjnych* [w:] *Diagnoza Społeczna 2009. Warunki i jakość życia Polaków*, red. J. Czapiński, T. Panek, Warszawa, s. 281–309.
- Batorski D., *Relacja wykluczenia społecznego z wykluczeniem informacyjnym*, http://biblioteka.mwi.pl/index.php?option=com_k2&view=item&id=32:relacja-wykluczenia-spo%C5%82ecznego-z-wykluczeniem-informacyjnym&Itemid=3, z dnia 15.02.2011.
- Bezrobotni oraz stopa bezrobocia według województw, podregionów i powiatów* (stan na koniec grudnia 2010).
- Bliźniuk G., *Zarządzanie systemami informatycznymi w administracji publicznej. Wykład 1: Zjawisko wykluczenia cyfrowego*, www.lazarski.pl/download/gfx/lazarski/pl/.../mpa_zsiap_w1_drblizniuk.pptx, z dnia 15.02.2011.
- Budżet gospodarstw domowych w 2009 r.*, GUS, Warszawa 2010 (tab. 42).
- Decyzja Parlamentu Europejskiego i Rady NR 1098/2008/WE*, z dnia 22 października 2008 r. w sprawie Europejskiego Roku Walki z Ubóstwem i Wykluczeniem Społecznym (2010), Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej 7.11.2008, L 298/20 PL, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:298:0020:0029:pl:PDF>, z dnia 15.02.2011.
- Europa 2010 – wykluczenie społeczne*, E-Centrum Europejskie, <http://ecentrumeuropa.pl/uw.edu.pl/2010/wykluczenie-cyfrowe/wykluczeni-spoecznie>, z dnia 15.02.2011.
- Eco U., 2002, *Nowe środki masowego przekazu a przyszłość książki* [w:] *Nowe media w komunikacji społecznej XX wieku*, red. M. Hopfinger, Oficyna Naukowa, Warszawa.
- Giddens A., 2006, *Socjologia*, PWN, Warszawa.
- Hübner, Cimoszewicz, Kleiber: „Nie” dla wykluczenia cyfrowego, Wyborcza.biz, 23.11.2010, http://wyborcza.biz/biznes/1,101562,8706219,H%C3%BCbner__Cimoszewicz__Kleiber__Nie__dla_wykluczenia.html, z dnia 15.02.2011.
- Jendra M., *Internet eliminuje wykluczenie społeczne*, Samorząd.infor.pl, 2008-06-10, http://samorzad.infor.pl/temat_dnia/artykuly/387371,internet_elimинуje_wykluczeni_e_spoeczne.html, z dnia 15.02.2011.
- Jeran A., *Wykluczenie cyfrowe, scenariusz merytoryczny z projektu: Człowiek – najlepsza inwestycja!*, http://zawszeaktywny.byd.pl/userfiles/files/PUBLIKACJA%20%20-%20Wykluczenie%20cyfrowe_tekst.pdf, z dnia 15.02.2011.
- Korzystanie z komputerów i Internetu*, Komunikat z badań CBOS, Warszawa, czerwiec 2010, BS/79/2010.
- Kreitz K., *Sam dostęp do internetu to nie wszystko*, „Gazeta Wyborcza”, 01.03.2009, http://wyborcza.pl/1,76842,6332470,Sam_dostep_do_internetu_to_nie_wszystko.html, z dnia 15.02.2011.
- Laptop z dostępem do Internetu dla zagrożonych wykluczeniem*, <http://tech.wp.pl/kat,1,title,Laptop-z-dostepem-do-internetu-dla-zagrozonych-wykluczeniem,wid,12559638,wiadomosc.html?ticaid=1bce3>, z dnia 15.02.2011.

- Ludność. Stan i struktura w przekroju terytorialnym. Stan w dn. 30.06.2010*, GUS, Warszawa 2010 (tab. 2).
- Polska internetową pustynią*, http://wiadomosci.gazeta.pl/Wiadomosci/1,80708,6427362,Polska_internetowa_pustynia.html, z dnia 15.02.2011.
- Prywata M., *Konsumenci e-usług*, http://www.web.gov.pl/g2/big/2010_04/4d71059f4e2e45ee7eeb2288546e4f14.pdf, z dnia 15.02.2011.
- Spółeczeństwo informacyjne w Polsce. Wyniki badań statystycznych z lat 2006–2010*, GUS, Warszawa 2010, http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/PUBL_nts_spolecz_inform_w_polsce_2006-2010.pdf, z dnia 15.02.2011.
- Strategia rozwoju społeczeństwa informacyjnego w Polsce na lata 2007–2013*, Warszawa, 27czerwca 2007, http://www.unizeto.pl/upload_module/downloads/unizeto/rozporzadzenia/strategia_rozw_spol_inf_2007_2013.pdf, z dnia 15.02.2011.
- Tadeusiewicz R., 2002, *Spółeczność Internetu*, AOW EXIT, Warszawa.
- Uhlig D., *Polska A – w Internecie, Polska B – tylko w realu*, „Gazeta Wyborcza”, 02.03.2009, http://wyborcza.pl/1,76842,6332732,Polska_A__w_internecie_Polska_B__tylko_w_realu.html, z dnia 15.02.2011.
- Zarycki T., 2002, *Spółeczne konsekwencje rozwoju Internetu – rewolucja czy reprodukcja struktur spółecznych?* [w:] *Spółeczna przestrzeń Internetu*, red. D. Batorski, M. Marody, A. Nowak, Akademickie wydawnictwo SWPS, Warszawa, s. 337–346.

Streszczenie

Brak komputera i dostępu do sieci stanowi podstawowy czynnik służący do określenia podziałów cyfrowych. Kiedy towarzyszy temu przekonanie, że dostęp do technologii informatycznych jest zbędny, powstaje zjawisko wykluczenia cyfrowego, które jednocześnie wiąże się z brakiem umiejętnego wykorzystania możliwości stwarzanych przez Internet. W Polsce wykluczenie cyfrowe dotyka głównie ludzi starszych, mieszkańców małych miast i wsi, osób z tzw. ściany wschodniej. Z badań wynika, że następuje „sprzężenie” czynników wskazujących na wykluczenie cyfrowe z tradycyjnymi czynnikami wykluczenia społecznego, takimi jak: wykształcenie, dochód, zagrożenie bezrobociem, zagrożenie ubóstwem. I choć sam dostęp do Internetu nie zabezpiecza przed wykluczeniem, to można uznać, że jest jednym z wielu czynników określających to zjawisko w Polsce.

The Lack of Access to Internet as the Index of Social Exclusion

Summary

The lack of computer and Internet access is one of the main factor determining digital divisions. When this process is accompanied by the conviction that the access to information technologies is redundant, it all together leads to digital exclusion, empowered by the lack of the ability to use the possibilities given within Internet. The digital exclusion relates to older people, citizens of small towns and villages, the inhabitants of so called Eastern Wall. The scientific researches show that there is a connection between digital exclusion and more traditional factors of social exclusion, e.g. education, income, unemployment or poverty. However, the Web access itself is not a prevention from exclusion, it may be one of few factors describing this phenomenon in Poland.